

Taşköprülüzâde'nin Nefsü'l-Emr Görüşü İle Popper'ın Üçüncü Dünya Görüşünün Karşılaştırılması

Comparison Of Tāshkoprīzāda Ahmad Afandī's View Of Nafs Al Amr and Popper's View Of The Third World

Hüseyin Adem TÜLÜCE

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı,
hatulucu76@gmail.com
0000-0003-3999-739X

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Tülüce, H. Adem. "Taşköprülüzâde'nin Nefsü'l-Emr Görüşü İle Popper'ın Üçüncü Dünya Görüşünün Karşılaştırılması". Akademik İncelemeler Dergisi 17 / 1 (Nisan 2022): 183-198. <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1050075>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 28.12.2021

Kabul Tarihi/Date Accepted: 28.03.2022

Yayın Tarihi/Date Published: 15.04.2022

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 17 | Sayı/Issue: 1 |

Yıl/Year: 2022 (Nisan/April)

15. yıl

Akademik İncelemeler Dergisi

Taşköprülüzâde'nin Nefsü'l-Emr Görüşü İle Popper'ın Üçüncü Dünya Görüşünün Karşılaştırılması

Öz

Filozoflar, varlıkların yerinin neresi olduğu problemini ontolojik bağlamda incelemişlerdir. Platon, idealarına Aristoteles, sûretlerine bir yer bulmaya çalışmıştır. Platon, varlıkların ötesinde aşkın bir alanı gösterirken Aristoteles, varlıkların kendisini gösterir. Bu problem felsefe tarihinde tümeller, mahiyet, faal akıl ve nefsü'l-emr çerçevesinde tartışılır. Taşköprülüzâde Ahmed Efendi (ö.968/1561)'nin görüşleri bağlamında nefsü'l-emr, 'bir şeyin kendisi' anlamındadır. "Emr", şey "nefs" ise bu şeyin zâtı manasında kullanılır. Bu manada nefsü'l-emr bir şeyin kendinde varlığıdır. Bir şeyin kendinde varlığı, gerçekleşmesinin kendinde olması ve herhangi bir varsayanın varsayımına dayanmamasıdır. Varlıkların yeri dış dünyadaki somut gerçeklik, insan zihnindeki temsiller veya doğruluk değeri bağlamında nefsü'l-emr olabilir. Karl Popper (ö.1994)'ın ontolojisinde çoklu dünya kuramı önemli bir yere sahiptir. Popper, üç dünyadan söz eder; Dünya 1, Dünya 2 ve Dünya 3'tür. Dünya 1, fizik nesnelere ve fizik durumların dünyasıdır. Dünya 2, bilinç durumlarının dünyasıdır. Dünya 3, bilimsel düşüncelerin nesnel içeriklerinin dünyasıdır. Üçüncü dünya insanın ürettiği bütün bilgi birikimidir. Bu nedenle de eleştirilebilir. Birinci ve ikinci dünyanın yok olması insanlığa bir şey kaybettirmez fakat üçüncü dünya yok olduğunda bugüne kadarki tüm bilgi birikimlerinin yeniden inşa edilmesi gerekir. Üçüncü dünyayı insan üretse de insandan bağımsız ve özerktir. Hem Taşköprülüzâde hem de Popper var olanları doğruluk değeri bağlamında ontolojik bir zemin aramışlardır. Burada Taşköprülüzâde'nin nefsü'l-emr anlayışında bir yönü Tanrısal bir yönü zihinsel olan bir varlık zemini varken Popper'de bu zemin tamamıyla insan ürünüdür. Doğruluk ölçütü açısından Taşköprülüzâde Tanrısal alana dayanırken Popper insanî alana dayanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe Tarihi, Karl Popper, Nefsü'l-emr, Üçüncü Dünya Kuramı, Taşköprülüzâde.

Comparison Of Tāshkopriẓāda Ahmad Afandī's View Of Nafs Al Amr and Popper's View Of The Third World

Abstract

Philosophers have studied the problem of where is the place of beings in an ontological context. Plato tried to find a place for his ideas, Aristotle's images. Aristotle shows the beings themselves, while Plato shows a transcendent field beyond the beings. This problem is discussed in the history of philosophy within the framework of universals, essence, active intellect and nafs al amr. In the context of Tāshkopriẓāda Ahmed Efendi (d.968/1561)'s views, Nafs al amr means 'something itself'. "Amr" is used in the sense of the essence of this thing if the thing is "nafs". In this sense, nafs al amr is the existence of something in itself. The existence of a thing in itself means that its realization is in itself and does not depend on the assumption of any assumption. The place of beings can be nafs al amr in the context of concrete reality in the outside world, representations in the human mind or truth value. The theory of multiple worlds has an important place in the ontology of Karl Popper (d.1994). Popper speaks of three worlds; It is World 1, World 2, and World 3. World 1 is the world of physical objects and physical states. World 2 is the world of states of consciousness. World 3 is the world of the objective contents of scientific ideas. The third world is all the knowledge produced by man. For this reason, it can be criticized. The destruction of the first and second worlds will not lose anything to humanity, but when the third world disappears, all knowledge to date must be rebuilt. Although man produces the third world, it is independent and autonomous from man. Both Tāshkopriẓāda and Popper sought an ontological ground in the

context of truth and value. Here, in Tāshkoprižāda's understanding of nafs al amr, there is a ground of being that is divine in one aspect and mental in one aspect, while in Popper this ground is entirely human product. In terms of accuracy, Tāshkoprižāda is based on the divine realm, while Popper is based on the human realm.

Keywords: Philosophy History, Karl Popper, Three Worlds, Nafs al-amr, Tāshkoprižāda Aḥmad Afandī.

Giriş

Bu çalışmadaki amacımız bir Osmanlı düşünürü olan Taşköprülüzâde Ahmed Efendi'nin görüşlerini merkeze alarak İslam düşünce geleneğindeki önemli kavramlardan “nefsü'l-emr” ile Karl Popper'ın çoklu dünya kuramındaki “üçüncü dünya” kavramını karşılaştırıp aralarındaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koyup değerlendirmektir. Bu konuyla ilgili karşılaştırmalı bir çalışma daha önce yapılmamış olup sadece nefsü'l-emr ve üçüncü dünya ile ilgili genel çerçeveli birkaç tane müstakil makale kaleme alınmıştır. Makalede ele aldığımız konu gerek İslam düşüncesinde gerekse ortaçağ Hıristiyan düşüncesinde hararetli bir şekilde tartışılmış bir meseledir. Konunun kökenindeki problem geleneksel ontolojide yer alan tüm var olanların yerinin neresi olduğudur. Var olanlar Platoncu anlamda idealar dünyasına mı yoksa Aristotelesçi anlamda bu dünyadaki var olanlara mı dayanmaktadır? Var olanları, aşkın bir alana dayandırarak nesnelere yerinin bu dünyanın ötesinde olduğunu ileri süren düşünürlerle nesnelere yerinin bu dünya olduğunu ileri süren düşünürler arasında ciddi bir tartışma söz konusudur. Platon'a göre bütün var olanların asılları ideler âleminde bulunur. Bu manada Platon'a göre var olanların doğrulukları aşkın alandaki durumlarına göre tespit edilir. Aristoteles ise meseleyi madde form ilişkisi çerçevesinde açıklar. Aristoteles, idelerin bu dünyadaki varlıklarda bulunduğunu ileri sürer. Konu düşünce tarihinde daha sonra tümeller problemi olarak isimlendirilmiş ve tartışılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması açısından tümeller problemine değinilmesi elzemdir. Porphyrios, *İsagoji* adlı eserinde tümellerle ilgili üç soru sormuştur. Bunlar, cinsler ve türler gerçek mi yoksa düşüncede mi? Eğer gerçek iseler cisim mi yoksa cisim değil mi? Cisim değilse ayrık mı yoksa tikellerde onlara bağlı olarak bir gerçeklik kazanma durumunda mı? (Porphyrios, 1986) Sorulardan ilki, problemin ontolojik yönüyle ilişkilidir. Buradaki esas mesele, tümellerin insanın zihni dışında ayrı bir şekilde mi var olduğu yoksa zihni bir doğaya mı sahip olduğudur. Şayet tümeller, gerçek bir varlığa sahiplerse bu varlık cisim midir değil midir? Tümeller, cisim değilse bu varlıklar, cismanî varlıklarda mı yoksa cismanî varlıklardan ayrı olarak mı vardır? Bu sorular felsefe tarihinde birçok filozof tarafından incelenir.

Tümeller meselesinde üç görüş bulunmaktadır. Tümellerin, var olanlardan sonra geldiğini ileri süren birinci görüşe göre asıl gerçeklik dış dünyadadır, aşkın bir yerde varlığı yoktur. Tümellerin var olanlardan önce geldiğini savunan ikinci görüşe göre varlıkların asılları aşkın bir yerdedir. Bu görüşün zemininde Platon'un idealar düşüncesi vardır. Üçüncü görüşe göre tümeller var olanların içindedir. Bu görüş Aristoteles'e aittir (Akkanat, 2016). Çalışmamızda üzerinde durduğumuz husus aşkın varlık alanından insanın zihin dünyasına doğru bir dönüşümün nasıl gerçekleştiğini Taşköprülüzâde'nin “nefsü'l-emr” kavramı ve Popper'ın “üçüncü dünya” kavramı üzerinden açıklamaya çalışmaktır.

İslam düşüncesinde nefsü'l-emr kavramı Nasîruddin et-Tûsî (ö. 678/1273), Seyyid Şerîf Cürçânî (ö. 816/1413), Ali Kuşçu, (ö.879/1474), Devvânî (ö.908/1502) ve Kemalpaşazâde (ö.940/1534) tarafından incelenmiştir. Osmanlı düşüncesinde yakından takip edilmiş olan Cürçânî'nin hâricî, zihin ve nefsü'l-emr hususundaki düşünceleri kendisinden sonra gelen düşünürleri önemli ölçüde etkilemiştir (Duran, 2002). Nefsü'l-emr, Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210) ile beraber felsefî-kelemlî tartışmaların merkezine oturarak mühim kavramlarından biri haline gelmiştir. Nefsü'l-emr'in kökenleri Tûsî'nin *Risâle fî İsbati'l-Akli'l-Küll* adlı eserine dayandırılmıştır. Tûsî, bu *Risâle*'de nefsü'l-emr'i faal aklın yerine koymaya çalışır (Fazlıoğlu, 2016). Nefsü'l-emr, ontolojik anlamda bir varlık zeminidir. Bir yönüyle de varlıkların kendiliklerinin onlara ait olan özelliklerle mutabakatıdır. Nefsü'l-emr, var olanlara dair bilginin doğruluk değerini tespit etmek açısından önemlidir. Öte yandan nefsü'l-emr, 'kendinde şey' anlamında da kullanılmıştır (Duran, 2002). Burada kendinde şey, varsayım, itibar ve subjektif bir yorumlama değildir. Nefsü'l-emr, subjektif ve itibarî bakış açısı kaldırıldığında bile devam eder. Emr, şey manasında, nefis, bu şeyin özü anlamındadır. Öyleyse, nefsü'l-emr, şeylerin kendindeki varlıklarıdır. Şeylerin kendindeki varlığı ise varlığının ve tahakkukunun varsayanın varsayımına dayanmamasıdır (Taşköprülüzâde, 2015).

Her iki düşünüründe ele aldıkları problem varlıkların mahallini tespit etmektir. Fakat düşünürlerin içinde buldukları bağlam ayrı olduğu için konuyu ele alış şekilleri ve konuya içerik açısından yaklaşımları birbirinden farklı olmuştur. Popper'ın üçüncü dünya kuramının temelinde beden-zihin ilişkisi, ontoloji, mantık, epistemoloji ve bilim vardır. Popper, üçüncü dünya kuramına tümevarım, sınır koyma, eleştiri ve dil gibi düşüncelerden sonra ulaştığını belirtir. Popper'in çoklu dünya kuramı objektif ve subjektif bilgi arasındaki ayrımına dayanır. Subjektif bilgi, zihin ya da bilinçlilik durumundan ibaret bilgidir. Objektif bilgi, teoriler, problemler, tartışmalar ve eleştirilerden ibarettir. Herhangi bir insanın bilmek iddiasından ve inancından tümüyle bağımsız olan bilgidir. Popper'ın çoklu dünya kuramında dünyalar üç tanedir; Dünya 1, dünya 2 ve dünya 3'tür. Dünya 1, fiziksel maddelerin dünyası, dünya 2, bilinç dünyası, dünya 3, öyküler, efsaneler, sanat ürünleri, sosyal kurumlar, kuramlar gibi konuşulan ya da yayınlanan dil dünyasıdır (Popper, 2006, Popper, 1994). Akıllar, dünya 3'ün yaratıcılarıdır; ama dünya 3 sadece zihinlerimizi bilgilendirmekle kalmaz, aynı zamanda onları yaratır (Popper, 1978). Popper'a göre dünya 1 ile dünya 2'nin ürünleri değil dünya 3'ün ürünleri gerçektir. Üç dünya da varoluş geçmişlerine göre sıralanır. Dünya 1'in cansız bölümü en eskiye uzanan dünyadır; bunu, dünya 1'in canlı kısmı ve sonra da yaşantıların oluşturduğu dünya 2 izler; bundan sonra ise düşünsel ürünlerin dünyası dünya 3 gelir (Popper, 2016). Üçüncü dünyanın oluşum süreci materyalizmden fizikalizme oradan öznel bilince ve son olarak da insan zihninin nesnel yaratımlarına kadar uzanır. Bu manada insanın ürettiği tüm özerk nesnel üçüncü dünyaya aittir.

1. Taşköprülüzâde'nin Nefsü'l-Emr Görüşü

Klasik İslam düşüncesinde varlıklar, haricî, zihnî ve nefsü'l-emr olarak sınıflandırılır. Haricî varlık, zihnin dışında gerçekleşen varlık için kullanılır. Zihinsel varlık iki biçimde açıklanmıştır; hariçteki varlıkların soyutlama yapılarak

zihne alınması ve dış dünyada var olmayan şeylerin kurguyla soyutlama yapılarak zihne alınmasıdır şeklindedir. Bu manada insanın dış dünyadaki bir nesneyi düşünmesi düşünülen şeyin zihnî bir varlığının olduğunu gösterir. Zihindeki ağaç ile dış dünyadaki ağaç arasındaki ilişkiyi bu bağlamda ele alabiliriz. Bir nesnenin dış dünyadaki varlığı ile zihindeki varlığı birbirinde farklıdır. Zihnî varlığın işlevi zihinde önceden olmayan şeylerin bir sûretini oluşturmak ve bu sûret sayesinde bilgisizliği gidermektir. Zihnimizdeki sûretler arttıkça önceden zihinde var olmayan bilgiler meydana gelir. İşte insan, zihnindeki bu bilgilerle hükümler verebilir. Bu hükümler zihinde gerçekleştiği için zihnî olarak isimlendirilir (Pirinç, 2014). İnsan zihni, dış dünyada varlığı olmayan imkânsız şeyleri düşünebilir ve bunlar hakkında olumlu bir hükümde bulunabilir (el-Kâtibî el-Kazvîni, 2016).

Taşköprülüzâde'ye göre zihin, idrak edici güçleri içine almaktadır. Bu manada zihin, hariçteki gerçekliği kavrayan bir güçtür ve hariçteki gerçeklik idrakin dışında olduğu için zihin ile hâricî arasında bir karşıtlık bulunur (Alper(ed.), 2015). İnsan, bir varlığı idrak ettiğinde idrak ettiği nesne zihinde oluşan bir iç haline gelir. Bu şekilde insan, algıladıkları şeylerle zihnî bir gerçeklik dünyası oluşturabilmektedir. Bu çerçevede haricî gerçeklik, "varlığın kendiliği" iken zihinde oluşturulan gerçeklik "varlığın varsayımsal" yanındır. Burada kullandığımız kendilik kavramı varlığa bir idrak gücü ile yaklaşmamaktır. İç gerçeklik, bu kendilik üzerine oluşturulan ayrı bir gerçekliktir (Tülüce, 2021).

İslam felsefesinde hâricî ve zihnî varlık şeklinde bir kategori oluşturmanın temelinde "doğruluk kriteri" kavramı vardır. Doğruluk, yüklem ile konu arasında kurulan nispete denilmektedir (Derin, 2013). "Ahmet kısa boyludur" önermesinde "kısa boylu" olmayla "Ahmet" arasında olumlu bir bağ bulunur. Buradaki bağ "kısa boylu" olmanın "Ahmet"ye yüklenmesidir. Bu şekilde "Ahmet" ve "kısa boy" arasında bir sübût tahakkuk etmiş olur. Önermedeki sübût onun bir yerde olmasıdır. Bu yer, hâricî, zihin veya nefsü'l-emr olabilir (Alper, 2016). Taşköprülüzâde, herhangi bir konuda verilen hükmün, haricî, zihnî ve nefsü'l-emr'den hangisiyle örtüşüyorsa doğruluk değerinin o varlık alanında gerçekleştiğini öne sürer. Taşköprülüzâde, hâricî ve zihin sorununu konu ve yüklem çerçevesinde ele alır. Konu ve yüklem, hâricîte veya zihinde olabilir (Taşköprülüzâde, 2015).

Taşköprülüzâde'ye göre hâricî varlık ve nefsü'l-emr arasında tam girişimlilik ilişkisi bulunmaktadır. Mantıkta tam girişimlilik, manalardan biri öbürünün tüm fertleri hakkında doğruyken tersi geçerli olmamasıdır. Kedi ve canlı arasındaki ilişkide "her kedinin canlı olması" canlılığın bütün kedilerde bulunmasıdır. Bunun tersi "her canlı kedidir" denildiğinde bu önerme yanlıştır (Taşköprülüzâde, 2015). Taşköprülüzâde, nefsü'l-emr'deki "emr" ile sâbit olan mâhiyetleri kastetmiştir. Sâbit mahiyetler Tanrı'nın ezeli ilminde bulunan âyan-ı sâbitelerdir. Sâbit mâhiyetler, fiilî ilimde (Tanrı'da bulunan ezeli ilim) hâricîte ya da infialî ilimde (zihin) olabilir. Sâbit mâhiyetler Tanrı'nın ezeli ilminden haricî varlığa çıkar, insan zihni infîâlî (insanın soyutlama yoluyla elde ettiği bilgi) olarak bu mahiyetleri hâricî dünyadan soyutlama yoluyla alır. "Nefs" mâhiyetin durumu ve gerekleri olmaktadır (Derin, 2016).

Nefsü'l-emr, zihinde var olan doğru hükümleri içine alan bir bilgi alanıdır. Haricî dünyada var olanlar nefsü'l-emr'de bulunur. Bunun 'nefsü'l-emr'de var olan şeyler dış dünyada yoktur' şeklinde tümel döndürmesi yapılamaz. Haricî dünyadaki varlıklar nefsü'l-emr'de bulunan varlıkların bazılarıdır. Haricî dünyada olmayıp zihinde var olan hükümlerden bazıları nefsü'l-emr'dekilerle mutabık olabilir. Zihinde bulunup da nefsü'l-emr'de bulunmayan şeyler olabilir. Örneğin 1'in çift olması yanlıştır fakat zihinde vardır. Bununla birlikte 2'nin çift olması zihinde ve nefsü'l-emr'de vardır. Zihindeki doğru bilgiler nefsü'l-emr'de varken yanlış bilgiler nefsü'l-emr'de yoktur. Taşköprülüzâde, nefsü'l-emr'i, zihinde bulunan doğru hükümler anlamında kullanmıştır (Taşköprülüzâde, 2015). Nefsü'l-emr'in, zihni hükümler olduğunu temellendirebilmek için mâhiyet ile infialî bilginin nasıl meydana geldiğini ortaya koymak gerekir. İnfialî bilgi, zihnin haricî varlıklardan soyutlama yapmasıyla meydana gelir (Derin, 2016). Eğer insan soyutlamayı doğru bir şekilde gerçekleştirirse insan zihnindeki hakikatlerin mahiyetleri fiilî ilme yani Tanrı'nın ezeli ilmindeki ilme uygun olur. Nefsü'l-emr'in faal akıl olduğunu iddia eden düşünürler de vardır (Derin, 2016). Taşköprülüzâde'nin faal akıl ve nefsü'l-emr konusundaki görüşleri kendinden önceki ilim adamlarında farklıdır. O, mâhiyetlerin faal akılda bulunduğunu savunur. Faal akıldaki mâhiyetler, nefsü'l-emr'dir. Nefsü'l-emr'deki mâhiyetler, hükümlerle uygunluk olması yönünden zihinlerde de dikkate alınmalıdır (Derin, 2016). Geleneksel ontolojide faal akıl, bilginin meydana gelmesi açısından Tanrı merkezlidir. Bu sebeple bu alanda bir değişme olmaz. Taşköprülüzâde, Tanrı merkezli yapının yanına insanî yapıyı eklemiştir. Mâhiyetler, faal akla ve zihne dayanır. Taşköprülüzâde, a'yân-ı sâbite (Uludağ, 2021) görüşü ile sübût şeyliğiyle var olan mâhiyetlerin dış dünya ve insan zihninde bulduklarını ifade eder. Taşköprülüzâde, nefsü'l-emr'i fiilî ve infialî ilim çerçevesinde inceler. Fiilî ilimdeki yaratılmamış mâhiyetler, dış dünyada gerçeklik kazandıklarında zihin bu varlıklardan soyutlama yapar.

2.Karl Popper'in Üçüncü Dünya Kuramı

Karl Popper'in çoklu dünya kuramı ontolojik ve epistemolojik zemini olan önemli bir görüştür. Popper'in üçüncü dünyası, Platon'un "idealar"ına, Bernard Bolzano (ö. 1848)'nin "kendiliğinden önermeler", "kendiliğinden doğrular evreni"ne ve Gottlob Frege (ö. 1925)'nin, "düşüncenin nesnel içerikleri" evrenine, G. W. Friedrich Hegel (ö. 1831)'in "nesnel tinine" benzemesine rağmen bunlardan birçok yönden farklılık göstermektedir (Popper, 1994). Çoklu dünya kuramının ontolojik konumu nedir? Popper meseleyi gerçeklik kavramı etrafında değerlendirmiştir. O, gerçek denildiğinde sadece dış dünyadaki somut varlıkların değil soyut varlıklarında gerçekliklerinin olduğunu hatta bu soyut gerçekliklerin daha fazla gerçek olduğunu ileri sürmüştür. Popper'a göre problemler ve kuramlar, ağaçlar ve evler kadar gerçektir. Popper, birinci aşamada, ağaçlar ve evler gibi fiziksel şeylerin gerçek olarak nitelenmesi gerektiğini ileri süren başlama noktasını kabul eder. İkinci aşamada, terimin değer kümesini genişletir; gazları ve elektrik akımlarını da buna ekler. Üçüncü aşamada ise problemlerin, teorilerin ve eleştirilerin dünyası olduğunu ileri sürmüştür. Bu aşamalar sırasıyla Dünya 1, fiziksel dünya, dünya 2, bilinç dünyası ve dünya 3, zihnin nesnel ürünleri dünyasıdır (Popper, 2006).

Popper, Platon'un üçüncü dünyanın kâşifi olduğunu iddia eder. Platon'un üçüncü dünyasıyla Popper'ın üçüncü dünyası birbirinden farklıdır. Platon'un üçüncü dünyası Tanrısal ve değişmez bir dünya, Popper'ın üçüncü dünyası insan yapısı ve değişen bir dünya olduğu için sadece doğru kuramlardan değil, yanlış kuramlardan, sorunlar ve çürütmelerden oluşur. Platon'un üçüncü dünyasında açıklamalar özlerle yapılır. İdealar dünyasının oluşturucuları kuramlar ve sorunlardan çok, şeylerin özleridir. Üçüncü dünya, varlıkların yerinin belirlenmesi açısından tümeller meselesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Popper'ın üçüncü dünyasının anlaşılabilirliği açısından tümeller meselesini irdelemek gerekir. Düşünce tarihinde tümeller konusunda üç görüş vardır. İlk görüş tümel nesneden önce gelir. İkincisi tümeller nesnenin içindedir. Üçüncüsü ise tümeller nesneden sonradır. İlk görüş üçüncü dünyayı desteklerken üçüncüsü desteklemez. İkinci görüş ise üçüncü dünya sorununu görmezden gelir (Popper, 2006). Dünya 3 konusunda filozoflar iki gruba ayrılır. İlki, Platon gibi, özerk bir dünya 3'ü benimseyen ve bunu insan-üstü görüp, bunun Tanrısal ve sonsuz olduğunu düşünen filozoflardır. Bu filozoflar sonsuz doğruların olduğu iddiasındadır. Onlara göre, açık bir biçimde formüle edilmiş bir önerme, sonsuza kadar ya doğrudur ya da yanlıştır. Bu yaklaşım, Popper'a çok belirleyici gelmiştir. Bu takdirde sonsuz doğrular, insan yokken de doğruysa o halde insan doğruları yaratamaz. İkinci grup, John Locke (ö. 1704), John Stuart Mill (ö. 1873) ya da Wilhelm Dilthey (ö. 1911) gibi, dilin insanın eseri olduğuna işaret eden filozoflardır. Bu nedenle de onlar, dili ve dilsel olan her şeyi ilk iki dünyaya ait görüp, dünya 3 varsayımını reddeder. Bu filozoflar, sonsuz doğruların olmadığı sonucunu çıkarır. Karl Popper, her iki düşünür grubundan ayrılır. Ona göre dünya 3'ün özerkliği kabul edilmelidir. Dünya 3, hem insanın yarattığı bir eserdir, hem de insan-üstü bir dünyadır (Magee, 1990).

Popper'ın kuramı tekçi ve ikici dünya görüşü değil çoklu dünya görüşüdür. Ona göre üç farklı dünya vardır ve bunlar birbirleriyle sürekli etkileşim halindedir. Dünya 1, fizik, kimya ve biyolojinin tasvir ettiği dünyadır. Dünya 2, öznel düşünce ve yaşantıların, umutların ve sevinçlerin dünyasıdır. Dünya 3, düşünce süreçlerinin sonuçları, sözel ya da yazıyla ifade edilmiş düşünceler dünyası, tekniğin ve sanatın dünyasıdır. Dünya 3, insanın zihninin yarattığı eserler ve ürünler dünyasıdır. Üçüncü dünyanın içinde masallar, hikâyeler, dini mitler, bilimsel varsayımlar, teoriler, matematiksel yapılar; şarkılar, senfoniler, resim ve heykeller, uçaklar, havaalanları ve diğer mühendislik başarıları vardır. Dünya 3'e ait nesnelere çoğu aynı zamanda fiziksel dünyaya da aittir. Örneğin Auguste Rodin (ö. 1917)'in heykeli hem fiziksel nesnelere dünyasına ait olan bir mermer bloktur hem de Rodin'in zihninin bir yaratımıdır ve dolayısıyla üçüncü dünyaya aittir. El yazısı ve basılı kitaplar gibi dünya 3 nesnelere dünya 1 düzenlemeleri önemlidir; ama bunlar dünya 1 nesnelere olarak değil, dünya 3 nesnelere olarak önemlidir. Bir binanın, motorlu taşıtın veya uçağın planı teorilere dayanır; onlar kitaplar gibi dünya 3 nesnelere somutlaşmış halleridir. Dünya 3'ün dünya 1 nesnelere üzerinde dolaylı nedensel etkileri vardır. Dünya 3 planları dünya 1'in fiziksel nesnelere nedensel olarak etkiler. Dünya 2 nesnelere müdahalesi, dünya 3 nesnelere dünya 1 üzerinde dolaylı olarak nedensel bir etki yaratmasına izin verir (Popper, 1978).

Dünya 1, dünya 3 ile doğrudan etkileşime giremez. Dünya 2, hem dünya 1 ile hem dünya 2 ile etkileşim halindedir. Dünya 3 ve dünya 1 birbirleriyle kesişir. Dünya 3 örneğin, kitaplardan oluşur; dünya 3'ü yaratan insanî dildir. Bunlar aynı zamanda fiziksel şeylerdir; yani dünya 1'de var olan olgulardır. Dil, sinirsel-maddi destekli içsel eğilimlerden, bellek öğelerinden, algılanan şeylerin beyindeki fizyolojik izlerinden, beklentilerden, öğrenilen ve keşfedilen davranış biçimlerinden ve kitaplardan oluşur. Gürültü dünya 1'e aittir fakat gürültü salt akustik değildir bunun ötesinde dünya 3'e dâhildir. Gürültünün kendisi dünya 1'e ait olan fiziksel bir gerçekliktir. Bu fiziksel gerçekliğin içindeki şarkı, söz, anlam dünya 3'e aittir. Popper, gerçekliğin dünya 1, 2, ve 3 arasındaki karşılıklı etkileşimle oluştuğunu belirtmiştir. Yani burada bir dizi geri beslemeden oluşan, deneme ve yanılma sürecinden bahsedilebilir. İnsan, geri besleme spiriline bilinçli olarak müdahale eder. İnsan, bir yandan yaratırken, diğer yandan kendini değiştirir. O halde gerçeğin biçimlenmesi tümüyle insanın eseridir. Kuramlar ve düşler, bu geri beslemeler spiralinde şekillenir. Önemli olan, planlar ve betimlemeler, varsayımlar, deneyler, hatalar ve düzeltmelerdir; kısacası, deney yöntemi ve yanılığın eleştiri yoluyla ayıklanmasıdır (Popper, 2016, Popper, 1978). Subjektif düşünce süreçlerinin var olduğu dünya 2 ile objektif önermelerin ve objektif düşünce içeriklerinin var olduğu dünya 3 birbirinden ayrıdır. Popper, kendinde doğru ve yanlış önermeleri dünya 3'e katar. Bir gökdelen fiziksel bir varlıktır, dünya bir'e aittir. Ancak bir planlamaya göre yapılmaktadır, bu plan ise teorilerin ve problemlerin etkisindedir. Bir gökdelenin inşa edilmesinde rol oynayan plan, teori ve sorunlar ki bunlar üçüncü dünyaya aittir, mimarlar gibi çeşitli insanların bilincini, yani dünya 2'yi ve daha sonra inşaatta çalışan işçilerin fiziksel hareketlerinin dünyasını yani kepe, taş ve tuğla gibi dünya 1'i etkiler. Örneğin doğal sayılar insan yapısıdır, insan dilinin ve saymanın icadının bir yan ürünüdür. Toplama ve çarpma insan icadı olmasına karşın toplama ve çarpmanın yasaları insan icadı değildir. Asal sayıların varlığı bir keşiftir, asal sayılar doğal sayılar dizisinde keşfedilmiştir. Bunların üçüncü dünya'da doğal sayılarla beraber var oldukları söylenebilir, yani keşfedilmeden üçüncü dünya'nın bağımsız bir kısmında vardır. Keşfedildikten sonra hem dünya 2'de hem de dünya 3'te bulunur. Üçüncü dünyada asal sayıların varlığı bu sayıların keşfedilmesine neden olan dünya 2'de bulunan düşünce süreçlerinin sebeplerinden biridir. Bu da dünya 3'ün bağımsız bölümünün dünya 2'yi nedensel anlamda etkileyebileceğini gösterir (Popper, 2016). Dünya 2 ve 3'ün varlığı yadsındığında tüm insan teknolojisi anlaşılabilir bir hale gelir; dolayısıyla gökdelenleri inşa edenlerin meydana getirdikleri türden, dünya 1'de var olan büyük değişimler dünya 3 kuramları ve dünya 2 planları bir kenara bırakılarak kabul edilemez (Popper, 2016).

Popper, üçüncü dünyanın bağımsız varlığını ifade edebilmek için iki düşünce deneyinden söz etmiştir. Birinci varsayımda bütün makineler ve aletler, bunların nasıl kullanılacağına ilişkin öznel bilgiler yok olmuştur. Fakat kütüphaneler ve insanın öğrenme yeteneği ayakta kalmıştır. Bu durumda, dünyanın tekrar düzelebileceği ve eski birikimlerini elde edebilme imkanı vardır. Bu anlamda Popper'ın ontolojik zemini insan zihninin ürettiği nesnel bilginin yine insan zihni için bir dayanak noktası olmasıdır. İkinci varsayımda makineler ile aletler, bunların nasıl kullanıldığına ilişkin öznel bilgiler ve tüm kütüphaneler yok olmuştur,

böylelikle kitaplardan bir şeyler öğrenme yeteneği işe yaramaz hale gelmiştir. Bu durumda uygarlık binlerce yıl yeniden ortaya çıkma olanağını kaybeder. Bilimsel bilgi üçüncü dünyanın, nesnel kuramların, nesnel sorunların, nesnel uslamaların dünyasının içindedir. Bu çerçevede bilginin bir yönü öznel anlamda bilgidir diğer yönü de kuramlar ve uslamalar gibi şeylerden oluşan nesnel anlamda bilgidir. Nesnel anlamda bilgi, birinin bilme savından ve inancından tümüyle bağımsız ve bilen bir öznenin olmadığı bilgidir. Böylece Popper, dünya 3 kuramıyla nesnel bilimsel bilgiyi savunarak, inanç filozofları dediği Descartes, Locke, Berkeley, Hume, Kant ya da Russell gibi öznel inançları eleştirir. Üçüncü dünya insan ürünü olsa da, insanlar tarafından üretilmemiş ya da anlaşılmamış; belki hiç üretilmeyecek ya da anlaşılamayacak bir yığın kendiliğinden kuramlar, uslamalar ve sorun durumlar vardır. Bu manada üçüncü dünya bir insan ürünü olmakla birlikte kendi özerk alanını yaratmaktadır. Örneğin bir kütüphane dolusu kitabın, biri tarafından yazılmış olması gerekmez. Bunlar 'nesnel bilgi'dir. Her kitap doğru ya da yanlış nesnel bilgi içerir. Birinin okuyup okumaması, içindekileri kavrayıp kavramaması rastlantısaldir. Bir nesneyi kitap yapan, anlaşılır, yorumlanır, yanlış anlaşılır ya da yanlış yorumlanır olabilme özelliğidir (Popper, 2006).

Bir kültür varlığı olan kitapları böylesine değerli kılan, kitapta yer alan nesnel düşünce birikimidir. Öte yandan kitaplar öznel düşünce süreçleri nesnel hale getirir; yani yazıya dökülen düşünceler sürekli olarak eleştirilir, çürütülür ve iyileştirilir. Öznel ve nesnel düşünce süreçleri arasında geri besleme ilişkisi vardır. Yazar önce bir eser yaratır, sonra da yarattığı bu eserden, çalışmasının nesnel sonucundan ve özellikle de hatalı girişimlerinden bir şeyler öğrenir, daha sonra hatalarını düzeltir (Popper, 2016).

İnsan dışında gelişen dünya 3, bilincin ürünüdür, nesneldir ve özerk sorunlar yaratır. Bu sorunlar istenmeyen ve beklenmeyen sorunlardır. Buna örnek olarak matematik verilebilir. Matematik insanın eseri ve buluşudur. Fakat matematik büyük oranda nesnel ve aynı zamanda soyuttur. Matematikteki iki yaklaşımdan ilki matematiğin insanın eseri olduğudur. İkincisi matematiğin kendi başına var olan nesnel bir alan olduğu yaklaşımdır. İnsanların yaratmayı nesnel olarak karşı karşıya kaldığı, nesnel doğrulardan oluşan sonsuz büyüklükte bir alandır. Bu iki görüş, birbirine zıt yaklaşımlardır. Dünya 3 kuramı, her iki yaklaşımı da haklı görür. Doğal sayıların sonsuz dizisi, insanın dilsel buluşudur. Fakat asal sayılar ve problemleri yaratıcılarının iradelerinden bağımsızlaştırılan nesnel bir dünyada keşfedilir. Böylece üçüncü dünya 'özerkleşir', 'tümüyle düşünselleşir' yani 'Platonlaşır'. Matematiksel nesne insanın eseri mi yoksa Tanrının insana bahşettiği nesnel bir dünya mıdır? Tam sayılar dizisi tümüyle insan eseridir. Bu dizi insan dili ve düşüncesinin bir ürünüdür. Burada yeni ve beklenmeyen sorunların, amaçlanmamış yan ürünü olarak doğal sayılar dizisi ortaya çıkar. Bu problemler insandan bağımsızdır ve insanlar tarafından keşfedilir. Onlar, insanlar onları bulmadan önce keşfedilmemiş olarak vardır. Bu kuramlar insanların eseridir, insanların eleştirel ve yaratıcı düşüncelerinin bir sonucudur. Her yeni kuram, kendiliğinden, amaçlanmamış ve öngörülmemiş yeni problemleri beraberinde getirir, bunlar insanlar tarafından keşfedilebilecek özerk problemlerdir. İnsanlar dünya 3'ü anlamaya çalışır; onunla etkileşim içinde olmadan yaşayamaz, çünkü

insanlar dilden yararlanır. Dünya 3, tüm insanların kavrayışının ötesindedir (Popper, 2016).

Dünya 3'ün nesneliliği açısından dile ihtiyacı vardır. Dilsel olmayan bir düşünceden dilsel bir düşünceye geçiş önemlidir. Bir düşünce dilde formüle edilerek dünya 3 nesnesi yapılır ve böylece bir eleştiri nesnesi haline gelir. (Popper, 1978). İnsan dili ile hayvan dili iki işlevi paylaşır: kendini anlatım ve işaret etmedir. Öte yandan insan dilinin daha yüksek işlevlerinden iki tanesi betimleme ve tartışma işlevidir (Popper, 1978). İnsan bilincinin yaptığı en mükemmel buluş olan dil, sadece ifade, işaretler sistematığı ve iletişim değildir. Bilincin gelişmesine neden olan asıl evrim, nesnel bir durumu betimleyen, gerçek olgularla örtüşebilen veya örtüşmeyen önermelerin, doğru ya da yanlış olabilen önermelerin ortaya atılmasıdır. Bu durum, doğru ve yanlış önermeleri olan bir dilin gelişmesine yol açar. Bilgi denilen şey insanî bilgidir. Bilgi diye kastedilen, rasyonel eleştiriden kaynağını alan bilimsel bilgidir. Dilin gelişmesiyle sayı sözcükleri, sözcüklerle sayma ortaya çıkar. Bu büyük buluş ancak dilin bulunması sayesinde gerçekleşmiştir. Doğal sayılar dizisinin sonsuz olduğunu saptadığımızda soyut bir şeyi keşfetmiş oluruz. Çünkü bu sonsuz dizi ne dünya 1'de ne de dünya 2'de somutlaştırılabilir. Doğal sayıların bu sonsuz dizisi, salt düşünsel bir şeydir. Bu dizi dünya 3'ün soyut kısmına aittir (Popper, 2016, Popper, 1994)

Popper'a göre betimsel dil, insanın imgelem gücünün, icatçılığının, dünya 3'ün yükselişinin temelinde yatan şeydir. Dili tam anlamıyla betimsel ve insana özgü hale getiren kritik adım, açıklayıcı türden bir hikaye anlatma, masal uydurma; betimlemeleri eleştirel bir şekilde gözden geçirme, dolayısıyla bilime; imgelemsel edebiyata ve sanata kapı aralamıştır. Kendinin tam bilincinde olma yalnızca dil aracılığıyla olur. Benliğin idrakinde olma gelişmiş bir betimsel dil ile mümkündür (Popper, 2016). Kuramlar ve hipotezler, bir dil aracılığıyla formüle edilir, objektif olarak ortaya konur ve bunlar eleştirel bir incelemenin nesnesi haline gelir. Dışa vurulmamış düşünce olan 'bugün kar yağacak' tan, dışa vurulmuş bir önerme şekline dönüşen 'bugün kar yağacak' a doğru atılan bu adım önemlidir. Önceden kişiliğin ve beklentilerin ait olan bir şey, dil ile formüle edilerek nesnel bir biçimde ortada durur ve eleştiriye konu olur. Bilim, öznel beklentilerden değil, nesnel ve dil ile oluşturulmuş önerme, hipotez ve sorunlardan oluşur. Bu yönüyle bilim insanının bir ürünüdür. Bir önermenin, dil ile ifade edilmiş bir fikir olduğu söylenirse, bu doğrudur, ancak önermenin objektifliği yeteri kadar somut bir biçimde ortaya koymaz. İnsan dilinin nesnellik niteliği önermelerin mantıksal kapsamıdır (Popper, 2016).

Popper, beyin ve ruh arasındaki ilişkiyi de dünya 3 bağlamında incelemiştir. Beyin ve ruh arasındaki ilişki dört açıdan ele alınmıştır. 1) Fiziksel durumlardan oluşan dünya 1'in varlığı kabul edilmemiştir. Sadece bilince dayalı olan dünya 2'nin var olduğu ileri sürülür. Berkeley ve Mach'ın savunduğu türden bir madde tanımazlıktır. 2) Bilinç dünyası olan dünya 2'nin varlığının yadsınması ve yalnızca dünya 1'in var olduğu tezidir. Bu anlayış maddeciler ve felsefi davranışçılar tarafından savunulmaktadır. 3) Psikofiziksel koşutçuluk denilen ruhsal durumlarla beyin durumları arasında genel geçer bir koşutluğun bulunduğunu ileri sürenlerin iddiasıdır. 4) Psikofiziksel etkileşim denilen ruhsal ve bedensel durumların

birbirlerini karşılıklı olarak etkileyebildiği iddiasıdır. Bu düşüncede dünya 2 ve dünya 1 karşılıklı etkileşim içindedir (Popper, 2016). Popper, beyin ile ruh arasındaki ilişkinin açıklanması bağlamında yapılan çözüm denemelerinden sadece dördüncüyü kabul eder. 1. ve 2. çözüm denemelerinin problemi devekuşu felsefesiyle çözmeye çalıştığını söyler. Çünkü 1. ve 2. çözüm denemeleri ruhun veya beden varlığı kabul edilmemektedir. 3. çözüm denemesi olan psikofiziksel koşutçuluk ruhun ve bedenin varlığını bilir ve dünya 3'ün varlığını kabul edebilir. Popper, ruh-beyin koşutçuluğunun belli bir ölçüye kadar var olduğunu kabul eder. İnsanın kendine yaklaşan bir şey gördüğü zaman göz kırpması gibi refleksler, koşutçu bir yapı taşımaktadır. Kasın tepki vermesi görsel izlenim tekrarlandığı zaman düzenli bir şekilde tekrarlanır. Eğer dikkat ona yönlendirilirse, bu tepkinin bilincine de varabilir. Popper, bu anlamda psikofiziksel etkileşimciliğin bir biçimini savunur. Bu, fiziksel dünya 1'in nedensel olarak kapalı olmadığı, tam tersi ruhsal durumlardan meydana gelen dünya 2'ye açık olduğu görüşünü içine alır. Dünya 3, dünya 1 üzerinden dünya 2'yi etkiler. Dünya 2'de bir şey olduğunda, her zaman için, dünya 1' de yani beyinde bununla bağlantılı bir şey olur (Popper, 2016).

İşte özbilinç dünya 2 ile dünya 1 ve 3 arasındaki etkiden doğmaktadır. Kendini, geçmiş, şimdiki ve geleceği olan; kişisel bir tarihi ve kişisel kimliğinin bilincinde olan biri olarak görmek için, zaman kuramına ihtiyaç vardır. Bu kuramın temelinde, geçmiş olaylar bilinçli bir şekilde yeniden canlandırılabilir. İnsan özbilinci dilde ve formüle edilmiş kuramlarda temellenir. İnsanlar geçmişlerinin bir kısmını ya da bütünü unutsalar da, benliklerinin belli bir kısmını korurlar. İnsan belleği kaybolmaz, nasıl yürüdüğü, yemek yendiği ve konuşulduğu anımsanır. İnsan, fizik yasalarına tabi olan bir vücuda tam bir şekilde bağlı ruhsal bir varlık ve bendir. Ruh ve beyin ilişkileri problemi insanın dünya 1'deki yeri problemini içine alır. İnsan bilincinin süreçleri dünyası dünya 2, insanın nesnel üretimleri dünyası dünya 3'tür (Popper, 2016).

3. Nefsü'l-Emr ve Üçüncü Dünya'nın Karşılaştırılması

Taşköprülüzâde ve Popper'ı ontolojik ve epistemolojik çerçeve içinde kalarak karşılaştırdığımızda en temelde nefsü'l-emr ile üçüncü dünya kavramlarından yola çıkacağız. Her iki düşünürün de problemle ilgili temel çıkış noktası aynıdır. Hem Taşköprülüzâde hem de Popper, insanın zihnî (dünya 2) veya haricî (dünya 1) olarak var olanlara nesnel bir varlık zemini bulmaya çalışmışlardır. Bu konunun klasik felsefî düşünce içinde karşılığı idealar kuramıdır. Birçok felsefî ve dini düşünce üzerinde etkisi olan idealar kuramının en esaslı özelliği var olanları aşkın bir âleme dayandırılmasıdır. Burada Taşköprülüzâde'nin içinde bulunduğu düşünce dünyasında idealar kuramının bir yansıması ve devamı olarak ayan-ı sabite ve faal akıl gibi görüşler vardır. Taşköprülüzâde, faal akıl düşüncesini olduğu gibi almamış onu değiştirip dönüştürerek nefsü'l-emr düşüncesi içinde yeni bir çerçeve içine sokmuştur. Faal akıl, ontolojik anlamda Tanrısal bir alandır. Bu, var olanların ezeli bilgisinin Tanrıda bulunduğu bir varlık zeminidir. Taşköprülüzâde'nin, nefsü'l-emr düşüncesi, Tanrısal alandan harice çıkan varlıkların insan zihnine soyutlama yoluyla gelmesidir. Böylece zihin ve haricteki var olanların bilgileri doğruluk ölçütü ve mutabakat açısından değerlendirilmiştir. Bu manada var olanların bilgisi aşkın alandan insani alana indirilmiştir. Popper ise

üçüncü dünya görüşünün kaşifinin Platon olduğunu söyler. O, üçüncü dünya dediği varlık alanıyla ideaları karşılaştırmış fakat kendi üçüncü dünyasının zihinsel ve nesnel olduğunu Platon'un idealarının ise Tanrısal olduğunu ileri sürmüştür. Bu çerçevede içinde Taşköprülüzâde'nin nefsü'l-emr'i ile Popper'ın üçüncü dünyası arasında var olanların yerinin belirlenmesi noktasında bir benzerlik söz konusudur.

Her iki düşünürde mantık açısından bir kendiliğinden doğrular ve önermeler evrenini kabul ederler. Detaylı bir şekilde değerlendirildiğinde Taşköprülüzâde'ye göre, nefsü'l-emr, ezeli bilgi ile zihnî ve hariç arasındaki örtüşmeyi ifade eder. Nefsü'l-emr var olanların özelliklerinin karşılık bulduğu doğru hükümlerin olduğu mahaldir. Bu alanda sadece doğru hükümler bulunabilir. İnsan zihnindeki mâhiyetlerin doğruluk değeri bağlamında nefsü'l-emr, zihinde var olan doğru hükümleri içine alan bir bilgi alanıdır. Haricî dünyadaki varlıklar nefsü'l-emr'de bulunan varlıkların bazılarıdır. Zihinde var olup da nefsü'l-emr'de olmayan şeyler olabilir. Örneğin "yedinin çift olması" yanlış olmasına rağmen zihinde vardır. Bununla beraber "ikinin çift" olması zihinde ve nefsü'l-emr'de bulunur. Zihindeki doğru bilgiler ve önermeler nefsü'l-emr'de varken yanlış olanlar ise nefsü'l-emr'de yoktur. Nefsü'l-emr'den farklı olarak Popper'ın üçüncü dünyası doğru ve yanlış önermeleri içinde barındırır. Popper'ın burada verdiği örnek, iki matematikçi "2 kere 2, 5" eder gibi yanlış bir sonuca ulaşır. Ama "2 kere 2, 5 eder" sadece bir kendinde önermedir. Bu önerme, üçüncü dünyaya aittir. Bunun "2 kere 2, 4 eder" önermesiyle mantıksal olarak çeliştiği söylenebilir. "2 kere 2, 5" eder önermesi, objektif olarak yanlış olduğundan ve pek çok matematikçi buna inansa da yanlış olacağından, dünya 3'e aittir. Bu manada Popper'ın üçüncü dünyası doğru ve yanlış kuramlardan, sorunlar ve çürütmelerden oluşur. Taşköprülüzâde'nin nefsü'l-emr'i ise bir yönüyle Tanrısal ve değişmezken diğer yönüyle insanî ve değişen bir yapıya sahiptir. Nefsü'l-emr, insan-üstü ve sonsuz bir alana dayanır. Bu esas itibarıyla sonsuz doğruların olduğu anlamındadır. Burada dikkatimizi çeken husus insan olmasa da bu doğrular vardır. Öyleyse insan doğruları yaratamaz. Popper, bu görüşün ontolojik yani değişmeyen yönüne katılır. Bu yönüyle Popper, sadece hem insan zihninin ürünlerini hem de insanı aşan özerk dünyayı kabul etmiştir. Karl Popper, dünya 3'ü, hem insanın yarattığı bir eserdir, hem de insan-üstü bir dünyadır.

Geleneksel ontolojide faal akıl, bilginin meydana gelmesi açısından Tanrı merkezlidir. Bu sebeple bu alanda bir değişme olmaz. Taşköprülüzâde, Tanrı merkezli yapının yanına insanî yapıyı ekler. Taşköprülüzâde'nin nefsü'l-emr anlayışının temelinde faal akıl vardır. Alemdeki nesnelere faal akılda Tanrısal bir varlığa sahip oldukları ve bunların değişmedikleri anlayışı geçerlidir. Faal aklın nefsü'l-emr kavramına evrilmesiyle âlemdeki nesnelere hem değişmeyen hem değişen, hem Tanrısal hem insanî yönlerinin olduğu belirlenmiş oldu. Fakat nefsü'l-emr'de yine de Tanrısal ve değişmeyen yön ağır basmaktadır. Bu değişim açısından Popper'ın üçüncü dünya kuramına bakıldığında Tanrısal yön ilkesel anlamda kabul edilirken insanî yönüne daha fazla ağırlık verilir. Çünkü bu alemde var olanlar, insan zihninin ürünleri olarak nesnelleşmektedirler.

Öte yandan Taşköprülüzâde'nin sınıflandırmasında dış dünyada, zihinde ve nefsü'l-emr'de varlık şeklinde bir ayırım varken Popper'ın üçüncü dünyasında Dünya 1, Dünya 2 ve Dünya 3 ayırımı vardır. Taşköprülüzâde'nin dış dünyası, varlığının türü nasıl olursa olsun var olmak anlamında kullanılır. Popper'ın Dünya 1 ise fiziksel dünyadır. Taşköprülüzâde'nin zihinsel varlığı iki tür soyutlamaya dayanır. İlki dış dünyadaki somut gerçekliğe dayalı olan soyutlamadır. İkincisi ise zihnin kendi icat ettiği kurguya dayalı soyutlamadır. Popper'ın Dünya 2'si bilinç ve öznel düşünce dünyasıdır. Bu yönüyle her iki var olma şeklinin birbiriyle benzeyen yönleri vardır. Nefsü'l-emr ve dünya 3 ontolojik dayanak bulma yönüyle ortak bir noktada buluşurlarken nefsü'l-emr'in aşkın bir alana dayanması, dünya 3'ün ise insan düşünce ve dilinin nesnelleştirdiği gerçeklik dünyasına dayanması yönüyle farklıdır.

Popper'ın üçüncü dünyası insanın yarattığı ürünlerin dünyasıdır. Bu dünyada insan zihninin tarihsel süreç içinde yarattığı masallar, mitolojiler, bilimsel teoriler, matematiksel yapılar, şarkılar, resimler, heykeller, uçaklar ve mühendislik başarıları vardır. Bu ürünler insanın hayatın kendi gerçekliği içinde yarattığı ürünlerdir. Taşköprülüzâde'nin nefsü'l-emr'i ise ancak özler, kavramlar, mantık ve matematik ilkeler anlamında kullanılmıştır. Bu yönüyle de insan zihninin tüm ürünleri nefsü'l-emr'in içinde değildir.

Taşköprülüzâde'nin nefsü'l-emr'i Tanrının ezeli ilminde bulunur. Popper'ın üçüncü dünyası insan tarafından oluşturulur ve insan tarafından yok edilebilir. Popper'a göre insan tüm teknolojik malzemeleri yok olduğunda şayet kütüphaneler varsa tekrar geri dönülebilir ve dünya tekrar düzelebilir. Eğer kütüphaneler yok olmuşsa bu durumda medeniyet uzun zaman yeniden ortaya çıkamaz. Nefsü'l-emr'in zihne ve mantığa ihtiyaç varken üçüncü dünya'nın nesnelliği açısından dile ihtiyaç vardır. Her iki düşüncede de önermeler çok önemli bir yere sahiptir. Bu yönüyle nesnel durumları betimleyen, gerçek olgularla örtüşebilen veya örtüşmeyen önermelerin, doğru ya da yanlış önermelerin ortaya atılması insan bilincinin gelişmesini göstermesi açısından çok önemlidir.

Sonuç

Düşünce tarihinde insanın varoluşunun aşkın bir alana dayandırmasıyla başlayan süreç zaman içerisinde felsefe ve bilimin gelişmesiyle insan zihnine doğru evrilmiştir. Bu, aslında mitolojik olandan aklî olana, Tanrısal olandan insanî olana doğru gerçekleşen büyük bir değişimdir. İnsanın var olanları nasıl açıkladığı meselesi etrafında şekillenen bu sürecin başlangıcında Platon'un ideaları bulunur. Daha sonra gelen düşünürlerin katkılarıyla bu süreç insan zihnine doğru bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. İslam düşüncesindeki faal akıl Tanrısal bir alana dayanır. Burada nefsü'l-emr, bu Tanrısal alanın eleştirilmesi ve değiştirilmesine yönelik bir bakış açısının sonucudur. Bu eleştiri çeşitli siyasi ve kültürel saiklerle klasik düşüncedeki faal akıl düşüncesini köklü bir şekilde değiştirememiştir.

İşte Popper'ın üçüncü dünyası aslında nefsü'l-emr düşüncesinin zaman içinde varacağı bir noktadır diyebiliriz. Popper'ın üçüncü dünyası değişen ve değişmeyen unsurlardan oluşur. Değişmeyen yön, insan zihninin dayandırılabilceği ve var olanların açıklamalarını yapabileceği bir varlık alanına ihtiyaç vardır. Diğer yandan bu varlık alanı değişen, dönüşen yönlerden oluşur. Genel itibariyle ezeli ve sonsuz bilgiye dayanan Tanrısal bir ontolojiden insanî ve zihinsel bir ontolojiye geçilmiştir.

Popper'ın üçüncü dünyası da günümüzdeki modern bilimlerin gelişmesiyle daha ileri bir noktaya gidecektir. Bugünün dünyasındaki zihin, bilinç, yapay zeka ve yapay bilinç gibi meselelerinin temelinde insanın varlığına bir metafizik zemin bulma çabasıdır. Kanaatimce burada gözden uzak tutulmaması gereken husus metafiziğin bilimi, biliminde metafiziği ihmal etmeden bir temellendirme yapmasıdır. Konuyla ilgili çalışmalar başlangıç aşamasındadır. Bu tür karşılaştırma çalışmaları içinde bulunduğumuz düşünce dünyasının anlaşılması ve anlamlandırılması açısından çok önemlidir.

Kaynakça

- Akkanat, Hasan, *Klasik Dönem İslam Felsefesinde Tümeller*, Adana: Karahan Kitabevi, 2016.
- Alper, Ö. Mahir. *Varlık ve İnsan-Kemalpaşazâde Bağlamında Bir Tasavvurun Yeniden İnşası*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.
- Aydın, Fuat Vd. (Ed.). *Osmanlı Düşüncesi Kaynakları ve Tartışma Konuları*. İstanbul: Mahya Yayınları, 2019.
- Baudouin, Jean. Karl Popper, Çev. Bülent Gözkan. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- Derin, Necmi. *Kemalpaşazâde ve Taşköprülüzâde Risâleleri Bağlamında İslam Düşüncesinde Zihnî Varlık Problemi*, Ankara: İlahiyat Yayınları, 2016.
- Derin, Necmi. "Önermedeki Zât-Unvân (Vasıf) Ayrımının Bilgi Açısından Önemi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 29 (2013), Ss: 99-114.
- Duran, Recep. "Nefsü'l Emr Risâleleri", *Ankara Üniversitesi Dctf Araştırma Dergisi*, C. 14/2002, Ss. 97-106.
- Kaya, M. Cüneyt (Ed.). *İslam Düşüncesinde Süreklilik ve Değişim Seyyid Şerif Cürcânî Örneği*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- Fazlıoğlu, İhsan. *Derin Yapı, İslam- Türk Felsefe- Bilim Tarihinin Kavram Çerçevesi*. İstanbul: Papersense Yayınları, 2016.
- İbn Kemal. *Mecmu'ü Resa'ilil-Allameti İbn Kemal Paşa, Risâle El-Vücûdü'z-Zihnî*, İstanbul: Daru'l-Lübab, 2018.
- Kaş, Murat. "Mustafa Şevket Efendi'nin Risâlesi Işığında Zihin, Hariç ve Nefsü'l-Emr Kavramlarının Analizi", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1/ Sayı:1, 2014, Ss.58-87.
- Kazvînî. *Hikmetü'l-Ayn*. Çev: Salih Aydın. İstanbul: T.Y.E.K., 2016.
- Magee, Bryan. *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*, Çev. Mete Tunçay. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990.
- Pirinç, Ahmet. "İslam Düşüncesinde Zihnî Varlık (Vücut-i Zihnî) Anlayışının Bilgi Felsefesi Bağlamında Değerlendirilmesi". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Sayı 2) 2014.
- Porphyrios, *Isagoge*, Çev. Betül Çotuksöken İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986
- Popper, Karl. *Three Worlds, The Tanner Lecture On Human Values*. Michigan: The University Michigan, 1978.
- Popper, Karl. *Daha İyi Bir Dünya Arayışı*. Çev. İlknur Aka. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Popper, Karl. *Bir Entelektüelin Yaşam Öyküsü, Bitmeyen Arayış*, Çev. Mustafa Acar. İstanbul: Plato Film Yayıncılık, 2006.
- Popper, Karl. *Objective Knowledge An Evolutionary Approach*. New York: Oxford University Press, 1994.
- Popper, Karl. *Hayat Problem Çözmektir*, Çev. Ali Nalbant, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Taşköprülüzâde. *Risâletü's-Şuhûdi'l-Aynî fî Mebâhisi'l-Vücûdi'z-Zihnî*. Köprülü Ktp. Mehmed Asım 705, Vr:10-33.

Taşköprölüzâde. *Risâlet's- Şuhûdi'l-'Aynî fî Mebâhisi'l-Vücûdi'z-Zihnî-Osmanlı Felsefesi-Seçme Metinler-* Ed: Ömer Mahir Alper. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.

Tölüce, Hüseyin Adem. "Taşköprölüzâde Ahmed Efendi'nin Nefsü'l-Emr Anlayışı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Çüifd)*, 21 (2021).